

Leif Størmer

Minnetales holdt i Norsk Geologisk Forening 1. november 1979

NILS SPEJLDNÆS

Leif Størmer døde 15. mai 1979. Med ham har ikke bare en av de sentrale skikkelsene i norsk geologi, men også en av de internasjonalt kjente paleontologene gått bort.

Leif Størmer ble født i Oslo 1. juli 1905. Hans far, C. F. Størmer var professor i matematikk ved Universitetet, og internasjonalt kjent nordlysforsker. I det lille, men aktive vitenskapelige

miljøet i Oslo, og under innflytelse av sin fars kolleger W. C. Brøgger og G. O. Sars, ble hans interesse for naturvitenskapen vakt tidlig. Allerede som 15-åring, i 1920, publiserte han sitt første vitenskapelige arbeide, om en underordovicisk trilobitt-fauna fra Vækerø. Året etter fulgte et lite arbeide om kambriske trilobitter, og i 1924 kom han med på den zoologiske "Michael

Sars'' ekspedisjonen til Nord-Atlanteren. Han bearbeidet copepodematerialet fra denne ekspedisjonen, og resultatet ble publisert i 1927.

På denne måten fikk han ikke bare en flyvende start i sin vitenskapelige karriere, men også en bred bakgrunn i naturfagene. Han understreket alltid senere for sine studenter hvor viktig det var å ha en solid zoologisk bakgrunn når man skulle tolke fossiler, og hvor viktig den geologiske bakgrunnen var når man skulle forstå utviklingen både av miljøet og de enkelte dyregrupperne.

Det første forskningsområde han kastet sig over var trilobittene, og i 1930 kom hans doktoravhandling om de skandinaviske trinucleidene. Den viste ikke bare hans grundige og omhyggelige anatomiske kunnskaper, men også hans oppfinnsomme, og ofte unkonvensjonelle metodikk. Flere av hans tolkninger, bl.a. av funksjonen av enkelte av de anatomiske trekkene var nye og dristige, men velargumenterte. Avhandlingen vakte internasjonal oppmerksomhet, og gjorde med et slag Størmers navn kjent som en av de ledende trilobitt-forskerne. Han reiste til U.S.A., med Rockefeller-stipendium, og arbeidet særlig ved Harvard, hvor han senere kom tilbake mange ganger, sist i 1972. Her kom han ikke bare i kontakt med flere av de ledende invertebratpaleontologene, som Raymond og Ruedeman, men også zoologen Bigelow, og vertebratpaleontologen A. S. Romer. Oppholdet her kom til å bety meget for ham, både vitenskapelig, og fordi han fikk mange venner, som han beholdt resten av livet.

Da han kom tilbake til Oslo, begynte han på sitt verk om trilobittenes ben, et arbeide som han gjennomførte med sin vanlige grundighet, og med oppbud av det beste materiale som kunne skaffes fra alle verdens museer, og mange nye metoder, bl.a. en modifikasjon av seriesnittningsmetoden, som han hadde lånt fra vertebratpaleontologene. Resultatet kom i tre deler (1939–1951), og ble et klassisk arbeide, grunnleggende for forståelsen både af trilobittenes og leddyrenes utvikling.

Efter hvert kom hans interesser mere og mere til å gå i retning av merostomater ("sjøskorpioner") og andre spesielle leddyrgrupper. Denne interessen ble vakt allerede under det første Amerikaoppholdet, og han skrev to større beskrivende arbeider om merostomer fra Ringerike og Svalbard i 1933 og 1934. Vendepunktet kom nok i 1944 da han publiserte sin oversikt over arachnomorfenes anatomi og utviklingshistorie.

Det er et klassisk arbeide, som fremdeles siteres meget både av paleontologer og zoologer. Det betød ikke at han helt glemte sine gamle trilobitter, men hovedvekten av hans videre paleontologiske forskning kom til å ligge hos merostomene. Han skrev et bind av den amerikanske "Treatise of Invertebrate Paleontology", og bidro til et av de andre bindene, og skrev også et stort og viktig kapittel i den franske "Traité de Zoologie", foruten en lang rekke andre arbeider.

Disse store håndbokkapitlene, som utgjør en av hoveddelene av Størmers vitenskapelige produksjon, er preget av klarhet og grundighet. Han holdt sine egne, spesielle synspunkter tilbake, og var nesten pinlig objektiv i sin fremstilling. Som i hans andre arbeider er de fulle af hans enkle strektegninger, som er anatomisk korrekte, estetisk tiltalende, og pedagogisk gode. Disse tegningene har blitt, og blir ennå i stor utstrekning "lånt" både til forskningsarbeider og populære verker, og i tiår fremover vil vi sikkert ennu få se dem.

Et arbeide som nok har blitt litt oversett, er hans beskrivelse av en karbonisk skorpion fra Skottland – *Gigantoscorpio willsi*. Eksemplaret er sammenrotet og tufset utseende i en svart skifer, og ser ikke meget ut for verden. De fleste forskere ga det opp, og tilslutt ble det sendt til Størmer. Han kastet sig over det med sin vanlige entusiasme, og begynte å kartlegge de enkelte bruddstykkene, for å få rekonstruert formen av dyret. Da han var ferdig med det, så han på de sprø, svarte restene av hudskjelettet som satt på deler av eksemplaret. Med sindrige, kjemiske metoder klarte han å myke det opp så man kunne se de mest fantastisk velbevarte strukturer, som sanseshår med intakte nervekanaler. Ikke bare det, det viste sig at det satt nematoder mellom lagene i huden, innstøpt som i plastikk, eller som insekter i rav. Dette var ikke bare en oppdagelse av de eldste kjente nematodene (de var tidligere bare kjent fra yngre tertiær), men det at det fantes høyt differensierte nematoder i undre karbon kastet et helt nytt lys over nematodenes utviklingshistorie, og fikk betydning helt inn i skadedyrsbekjempelsen. Det viste sig også at nematodene var angrepet av sopp og forråtnelsesbakterier, som også var fossiliserte før de var ferdige med sitt arbeide, og endelig fant han noen avtrykk av krystaller som muligens kan ha vært nedbrydningsprodukter fra bakterienes virksomhet. Dette er et praktfullt eksempel på hva som kan hende når et tilsynelatende dårlig oppbevart fossil faller i hendene på en forsker som ikke

bare er lærd og grundig, men også har nysgjerrighet og fantasi. Dette er kanskje Størmers beste beskrivende arbeide, og i alle fall det som best viser hans forskningsmetoder. Det formelle og nøkterne sproget som han alltid brukte i sine vitenskapelige publikasjoner klarer ikke å skjule den gutteaktige begeistring han hadde ved å trenge inn i stadig dypere lag, og hvor nesten hver dag ga nye oppdagelser, ikke bare innen anatomi, men også i fossilisasjonsprosessenes natur, og forløpet av den organiske nedbrytningen.

Selv om Størmer ble internasjonalt kjent som leddyrypaleontolog, hadde han en i våre dager usedvanlig faglig bredde, ikke bare i paleontologi (hvor han bl.a. skrev noen morsomme små arbeider om flyteorganer hos graptolitter), men i hele geologien. Han hadde et skarpt blikk for tektoniske detaljer, og visste å sette dem inn i en større sammenheng. Hans tektonisk-regional-geologiske arbeider er klare, informative oversikter, som mange studenter har hatt mye glede av. Det beste er nok hans William Smith-forelesning om kaledonidene fra 1967.

Stratigrafi og historisk geologi var hans annet store område. Her gjorde han en stor innsats særlig i Oslo-feltet, bl.a. med sitt "Chasmops-prosjekt" (The Middle Ordovician of the Oslo Region, Norway) som han startet i 1950, og som utviklet sig til et av de mest fruktbare – og seiglivede – prosjekter i Oslo-feltets historie. Han ble også president i den internasjonale stratigrafiske kommisjon, og var også på dette område en internasjonalt kjent storrelse.

Han var også aktiv som populærvitenskapelig forfatter, ikke bare fordi han mente det var en forskers plikt å bringe sine resultater ut til et bredt publikum, men først og fremst fordi han syntes det var morsomt. Resultatet ble da også at de fleste av hans arbeider var interessante, klare og lettforståelige, og ble meget lest. Hans elementære lærebok i historisk geologi, og hans medvirkning til Heintz' og Størmer's berømte utviklingsplansje er nok de mest kjente, men han deltok i Universitetets radioforedrag, skrev mange artikler i "Naturen", i utenlandske populære tidsskrifter, i "Encyclopedia Britannica", og var en av hovedredaktørene av Aschehougs konversasjonsleksikon.

Størmers undervisning virket lett og nesten improvisert, men bak den lå i virkeligheten lange og omhyggelige forberedelser med mange faglige og pedagogiske overveielser. Få kunne som han på en klar og enkel måte fremstille et sediment-

bassengs eller en fjellkjedes utviklingshistorie for nye studenter. Mest inspirerende var han naturligvis når han fikk snakke om sine kjære leddyr, og mange studenter har nok til sin store forbauselse oppdaget at de – etter hans forelesninger – betraktet dolkhalenes utvikling som noe både interessant og relevant.

Størmer likte godt å undervise, men var ikke like glad for å eksaminere. Han var lei for å dumpe studenter, og hans toleranse overfor laveregrad-studenters eksamenprestasjoner var nok av og til litt i overkant.

Når det gjaldt hovedfag og høyere nivåer, var saken anderledes. Da begynte kravene etterhånden å nærme seg de han stilte til sine egne arbeider, og det var jo noe ganske annet. Hans veiledning var alltid meget diskret og vennlig, men det kunne aldri være noen tvil om hvor kravene til kvalitet lå.

Størmer hadde lett for å få venner, og var kjent og aktet for sin hjelpsomhet og sin vennlighet og rolige humor. Ofte kunne hans sans for høflige spilleregler, og villighet til å høre på, og ta hensyn til andres argumenter, være nesten litt for utpreget, spesielt når det var hårde kamper om bevilgninger og andre ressurser i og utenfor det akademiske liv. Men under denne tilsynlatende bløte snillhet lå en usedvanlig styrke i karakter og moral. Det kom frem i hans vitenskapelige arbeider og hans bedømmelse av andre (åpenbar juks var vel nesten det eneste som kunne få frem et farlig glimt i hans øyne), men kanskje best under krigen. Da var han en tid hovedkasserer for Hjemmefronten. I en slik situasjon, hvor store pengebeløp skulle kanaliseres fort og riktig, og vanlig regnskapsførsel var direkte livsfarlig, trengte man en person som man absolutt og ubetinget kunne stole på. Og det var Leif Størmer. Han snakket ikke meget om hva han gjorde under krigen, men hans kolleger i ledelsen var blitt oppmerksomme på hans kvalifikasjoner, og det ledet til at han etter krigen fikk en rekke oppdrag hvor man trengte en person med hans egenskaper. Han kom med i den store lønnskommisjonen i 1946, han var viseformann i Fondet for Dansk-Norsk Samarbeide, medlem av en komité for naturfredning og medlem av Den norske nasjonalkommisjon for UNESCO. Ved Universitetet fikk han også store oppgaver, han ledet bygningen av det nye Institut for geologi, som ble ferdig i 1958, var formann for komiteen som reviderte studieordningen ved det Matematisk-naturvitenskapelige fakultet, og var dekanus 1957–59.

I disse administrative oppgavene var ikke Størmer den sterke mann, som kjempet for å få sine spesielle synspunkter igjennom. Han var den vennlig og smidige forhandleren, som skulle bøye de ofte voldsomt motstridende oppfatningene mot hverandre. Dette lykkedes forbausende ofte for ham – forbausende fordi hans ideal av et kompromis ikke var det minste felles multiplum som alle umiddelbart kunne bli enige om, men en konstruktiv løsning som kunne tjene alles interesser, og som ville gi gode resultater på langt sikt. Dette er høye krav å stille, særlig i delvis politiske saker, og det var nok mange ganger hvor han syntes at den menneskelige dumhet og uforstand var større enn man med rimelighet kunne vente. Men med humor, diplomati og tålmodighet fikk han det ofte som han ville tilslutt.

Hemmeligheten var nok at han ikke hadde noen personlige ambisjoner i disse sakene. For ham var det et plikt som skulle gjøres, grundig og ordentlig, og til det felles beste – og det viste hans medforhandlere også.

Selv under det hardeste administrative arbeidspresset slapp han aldri kontakten med forskningen. En gang kom sekretæren i en av hans komitéer styrtende inn på Størmers kontor like før et viktig møte, og fant ham med nesen i en forlengst avdød, devonsk skorpion. “Jeg følte mig som en skolegutt som ble knepet i å lese Detektivmagasinet i timen”, sa Størmer etterpå med et skøyeraktig glimt i øyet.

I de siste år av sitt liv, faktisk før han formelt gikk av med pensjon, trakk Størmer sig tilbake fra alle administrative oppgaver og tillitshverv. Selv om det nok var et vanskelig valg, tok han det fordi han mente det var hans plikt å fullføre noen av de store prosjektene han hadde begynt på, og hvor det var investert meget i innsamling og forarbeide. Han klarte å få fullført sin serie av viktige arbeider om merostomene fra Alken i under-devon i Tyskland, og hans store monografi over trilobitt-slekten *Chasmops* ble nesten ferdig, og vil snart bli utgitt. Dette har nok ført til at de som bare kjente ham i de siste årene har fått inntrykk av at han var en passiv og tilbaketrukket person, og ikke slik som vi eldre husker ham.

Leif Størmer var på mange måter en lykkelig mann. Han fikk en tidlig og god start i sin karriere, og han hørte med til de vitenskapsmenn som syntes forskning er morsomt. Han hadde en intens og umiddelbar glede av sitt arbeide, og beholdt sin gutteaktige entusiasme og glede over å finne nye og spennende ting helt til han døde.

Helt fra 1932 da han og Tutti (Ingegerd) Alten giftet seg, betød familien meget for ham. Han var glad i den, og stolt av den, og den betød en viktig støtte og inspirasjonskilde for ham. Både hos dem og alle hans venner i inn- og utland vil han etterlate et dypt savn, men vi vil bevare minnet av ham som han var: En mann med et lunt glimt i øyet, som spredte menneskelig varme og faglig viten på sin vei.

Vi vil ære hans minne.